

УДК 330.1:347.77/78

О. М. ЛЕВКОВЕЦЬ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
econom_theory@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7256-9958

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ І ПРАВА ЛЮДИНИ: ПРОЯВИ ДИСОНАНСУ¹

Сформульовано проблему порушення за умов глобалізації принципу дотримання основоположних прав людини як базового у побудові системи охорони і захисту прав інтелектуальної власності (ОЗПВ). Досліджено прояви дисонансу прав ІВ з правами людини (на життя, здоров'я, доступ до інформації, до культурної спадщини, свободу слова та ін.). Обґрунтовано висновок про актуальність реформування сучасної системи ОЗПВ з позицій пріоритету прав людини. Окреслено напрями розв'язання конфліктних ситуацій.

Ключові слова: інтелектуальна власність, права людини, транснаціональні корпорації, примусове ліцензування.

JEL Classification: O31.

Постановка проблеми. В економічній теорії та практиці державного, міждержавного, міжнародного регулювання економічних відносин має місце в цілому позитивне ставлення до системи охорони і захисту прав інтелектуальної власності (далі — ОЗПВ) як такої, що сприяє економічному зростанню, стимулює НТП, інноваційні процеси. Одним із базових принципів побудови такої системи є *дотримання основоположних прав людини*. Утім науковці дедалі частіше акцентують увагу на проявах неефективності існуючої

¹ Роботу виконано в межах фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326).

системи ОЗПВ, зокрема на порушеннях означеного принципу за низкою сфер і видів діяльності. Актуалізуються дослідження напрямів реформування системи ОЗПВ у контексті її гармонізації з правами людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми переосмислення прав ІВ з позицій забезпечення прав людини досліджуються в роботах Л. Лессіга [1], К. Афанасьєвої (Горської) [2], А. Ворожевич [3], О. Кашинцевої [4], Г. Андрощук [5]. Зазначимо авторів монографій [6; 7] як таких, що комплексно розглядають передусім недоліки системи ОЗПВ. Цей напрям досліджень у країні лише формується, остаточно невирішеними є навіть завдання обґрунтування суті проблеми.

Формулювання цілей. Виявлення й систематизація проявів дисонансу прав ІВ і прав людини для обґрунтування актуальності та доцільності реформування системи ОЗПВ з позицій пріоритету принципу дотримання прав людини.

Виклад основного матеріалу. Загальна декларація прав людини визначає серед основних права на: життя, свободу, таємницю кореспонденції; свободу думки, переконань та їх вільного вияву; свободу шукати, отримувати, поширювати інформацію та ідеї; рівень життя, необхідний для підтримки здоров'я та добробуту; участь у культурному житті суспільства, доступ до мистецтва і т. д. [8]. За визнанням НДІ ІВ НАПрНУ, у XXI ст. науковий поступ у життєво важливих для людини сферах опинився заручником жорстких механізмів монополізації його здобутків, природні права людини *на життя та здоров'я* виявились вторинними стосовно прав ІВ [9]! У 80–90-ті рр. XX ст., із початком патентування винаходів у медицині і фармацевтиці, де-юре було проголошено пріоритетність інтересів суспільства, серед умов патентоспроможності закріплено «відповідність інтересам суспільства і моралі» [9], утім де-факто саме початок етапу глобалізації у розвитку світової економіки корелює із поширенням випадків застосування системи ОЗПВ у спосіб і за напрямками, що означену умову порушують. На наш погляд, глобалізація та процеси, що її становлять, спричинили суперечність між правами людини та правами ІВ і в інших важливих для життєдіяльності людини сферах: свобода слова, творчості, доступ до інформації, до культурної спадщини тощо.

Як відомо, суть дилеми прав на ІВ полягає у тому, що інтересам суспільства відповідає безперешкодний доступ до знань як ресурсу розвитку, але необхідно забезпечити стимули до творчості і комерційний інтерес до відповідних інвестицій у інновації, закріпивши за творцем права регулювання випуску цих розробок. У відповідних наукових дискусіях зазвичай протиставляються утилітаристський підхід до прав ІВ (стимулювання творчості, інновацій) та підхід з позицій природних прав (автора, творця) [10]. Кла-

сичні патентна і система авторських прав забезпечували узгодження інтересів суспільства й окремої особи, допускали зміни у міру розвитку продуктивних сил і економічних відносин, але поступово їх можливості ставали дедалі більше обмеженими щодо виконання цієї функції. Причини: поява нових галузей, охоплюваних системою ОЗППВ; ослаблення вимог до патентування; розширення зони і збільшення термінів чинності патентів і копірайту. Проблеми, що з'явилися: «перекриття» патентів, авторських прав; збільшення витрат на ОЗППВ на тлі ускладнення технологій (часто мотивами компаній є убезпечення від позовів щодо порушення прав ІВ інших суб'єктів, аніж прагнення усунути їх від використання свого інтелектуального продукту); переорієнтування зусиль компаній з інноваційного на рентний спосіб вилучення прибутку. Особливої гостроти проблема забезпечення доступу до інноваційних розробок для реалізації прав людини набула в міжнародно-правовому аспекті, в її основі — конфлікт інтересів розвинених країн (прагнення обмежити у загальносвітовому масштабі вільний доступ до розробок своїх компаній) та решти держав (зацікавлених у розширенні доступу до таких розробок) [3]. Прояви дисонансу прав ІВ та прав людини розглянемо за двома основними складовими системи ОЗППВ: *патентної та авторського і суміжних прав*.

1. **Патентна система.** Лікарські препарати, сорти рослин та породи тварин і т. п. — винаходи, що сприяють реалізації прав людини на здоров'я, харчування, безпеку, але це є можливим за умови доступу якомога більшої кількості людей до досягнень НТП. Проблема узгодження підсистеми прав ІВ та базових прав людини найгостріше проявляється у таких сферах, як *охорона здоров'я* (фармацевтика) та виробництво продуктів харчування (*сільське господарство*).

1.1. *Охорона здоров'я.* Патент на лікарський засіб дозволяє власнику захищати імпорту і виробництво ліків, що використовують винахід, захищений патентом [4, с. 6]. Негативний вплив полягає в обмеженні доступу до ліків, продовженні термінів дії патентів. Фармацевтичні компанії застосовують різні методи, щоб продовжити життєвий цикл ліків, блокуючи вихід генериків (*генерик* — еквівалент оригінального препарату, що містить ту ж діючу речовину, але відрізняється допоміжними (наповнювачами, консервантами)). За даними Єврокомісії, 87 % заявок на фармацевтичні патенти у 2000–2007 рр. були вторинними (на лікарську форму, метод виробництва), що ускладнюють створення генеричних версій. Кожен лікарський засіб зазвичай захищений десятками патентів («патентні кластери»), через що в ЄС, наприклад, призупинено розгляд 1300 заявок на дозвіл маркетингу генериків [5, с. 76].

Уніфікація мінімальних стандартів ОЗПІВ у рамках СОТ (угода ТРІПС) негативно впливає на доступність лікарських засобів у менш розвинених державах, чие населення виявляється не спроможним купувати ліки за невинправдано високими цінами ТНК. Парадоксально, але для країн периферії ціни можуть бути вищими, аніж для інших, через значний попит на препарати. Так, на початку 2000-х рр. споживач із Південної Африки сплачував за ліки у середньому на 98 центів більше, ніж споживач країн ЄС [7, с. 223]. У 1998 р. у ПАР було прийнято Закон, що дозволяв ввозити в країну запатентовані ліки, вироблені або реалізовані на ринку іншої країни. Мета: зниження витрат на ліки для хворих на ВІЛ/СНІД. Причина: стрімке збільшення кількості хворих. Наслідки: вимоги США відмовитись від паралельного імпорту [7, с. 219], судові позови проти уряду ПАР від понад 40 фармкорпорацій. За оцінкою Л. Лессіга, компанії не прагнули захистити прибутки — адже африканські країни не могли купувати ліки за цінами ТНК, аргументом була недоторканість власності — навіть ціною неврятування мільйонів життів (щоправда, через негативний суспільний резонанс ТНК змушені були знизити ціни на ліки) [1, с. 235; 7, с. 220]. Подібні претензії мали місце стосовно урядів Бразилії, Таїланду.

У 2001 р. на конференції країн — членів СОТ було прийнято Декларацію «Про Угоду ТРІПС і охорону здоров'я», якою визнано право країни видавати примусові ліцензії на ліки, застосування паралельного імпорту. Інститут *примусового ліцензування* є ефективним механізмом узгодження інтересів учасників відносин ІВ, адже, не обмежуючи суттєво виключні права патентовласника, уможлиблює доступ до ліків тих, хто їх потребує. Ефективне використання інструменту передбачає визначення країною підстав для його застосування з метою забезпечення базових прав людини, оскільки існує проблема «вільного» тлумачення країнами-лідерами інноваційного розвитку гнучких положень угоди ТРІПС, що уможлиблює застосування санкцій до інших держав, наразі використання тими механізмів примусового ліцензування або паралельного імпорту. Наприклад, мали місце претензії з боку США щодо Таїланду (примусова ліцензія щодо ліків для хворих на ВІЛ/СНІД, серцево-судинні захворювання) у 2006–2007 рр. За А. Ворожевич [3], обов'язковою умовою має стати *обґрунтованість*, тобто значний суспільний інтерес щодо доступу до розробки, а загроза правам людини має бути актуалізована і віднесена до значного кола осіб, визначення ж меж здійснення виключного права не має впливати на розвиток конкуренції на ринку, де діє правововолоділець. Так, надання іншим компаніям можливості виробляти генерики для країн із середнім і низьким рівнем доходів (принаймні щодо смертельних хвороб), не спричинює серйозних втрат для фармкорпорацій, оскільки 80 % їх продукції споживається у розвинених державах [7, с. 22]. В Україні, зважаючи на низьку

купівельну спроможність населення та експансію іноземних ТНК на фармацевтичному ринку (частка ліків іноземного виробництва становить 76 % [5, с. 75]), ученими активно пропонується використати потенціал гнучких положень ТРІПС [4; 5]. Зокрема, можливість країн на власний розсуд вирішувати таке: 1) виключення з правової охорони діагностичних, терапевтичних, хірургічних методів лікування; 2) визначення обставин, за яких власники патентів втрачають право перешкоджати трьом особам вчиняти дії, що інакше вважались би порушенням прав ІВ; 3) відмова у подовженні захисту при внесенні до патенту незначних змін; 4) видача примусової ліцензії [4, с. 8]. Заощадження бюджетних коштів за закупівлями препаратів проти ВІЛ/СНІД, туберкульозу, малярії наразі заміни їх дженериками в Україні оцінюється у 126,6 млн грн (33,57 % обсягу закупівель) [5, с. 7].

У поширенні патентного захисту на живі організми та *гени* (патент може бути виданий на ген у формі, що не відповідає початковій, — вилучений з клітини, описаний) учені також вбачають загрозу правам людини. Так, запатентованими є майже половина генів, які відповідають за розвиток раку. Це створює ризики для подальших досліджень послідовностей ДНК, що зустрічаються у більшості людських генів, тож необхідно обмежувати права власників таких патентів.

1.2. *Сільське господарство*. Права ІВ на сорти рослин обмежують можливості населення різних країн здійснювати сільськогосподарську діяльність, а отже — виробляти продукти харчування [7, с. 233–235]. Порушення прав на доступ до продовольчих товарів і сортів рослин, передання технологій, позбавлення місцевих громад можливості контролювати генетичні ресурси і культурні цінності часто є реаліями «глобалізованого» сьогодення. Так, Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин (чинна редакція 1991 р.) надає селекціонерам (передусім ТНК) щодо розробки сортів рослин виключні права, що не збалансовані з правами сільгоспвиробників. Зокрема, останні позбавлені прав на зберігання насіння, використовувати сорти рослин для виведення нових сортів можуть лише з дозволу власників та сплати їм роялті, а санкції за порушення еквівалентні багатократному розміру можливих збитків корпорацій. У результаті ТНК виявляються наділеними монополією вирішувати *долю майбутнього біорізноманіття* [7, с. 238]. У джерелі [7, с. 233] наводиться такий приклад: німецький фермер, будучи незадоволеним якістю насіння, яке продавалось, вивів власний сорт, позичив сусідам — і був змушений сплатити штраф за торгівлю несертифікованим насінням. Після запровадження в Іраку сучасної системи патентного права нелегальною стала практика посіву насіння попередніх врожаїв, що її застосовували 97 % фермерських господарств, фермери мають щорічно купувати ліцензії на викорис-

тання ГМО-насіння американських ТНК, що являє собою генетично модифіковану *патентозахищену версію насіння, виведеного селекцією тисячами поколінь* цих фермерів [6]. Наслідками існуючого варіанта патентування сортів рослин можуть стати: зникнення певних сортів, що вирощувались фермерами; тотальна монополізація ринку насіння ТНК і виключна залежність від них суспільства; зростання цін на насіння; залежність менш розвинених держав від країн-лідерів у питаннях продовольчої безпеки; безальтернативність для суспільства споживання ГМО-продукції ТНК.

У попередніх публікаціях ми вже звертали увагу на проблему біопіратства — процесу незаконного патентування ТНК *традиційних знань* і позбавлення тим самим аборигенних суспільств прав на генетичні ресурси і власні знання. Сферами найбільшого поширення є сільське господарство, продукти харчування. Наприклад, отриманий у 1998 р. компанією Rice Tech патент на гібрид рису «басматі» (традиційний індійський продукт) з американським довгозернистим рисом, поширювався на довжину зерен, аромат, колір і уможлилював блокування експорту індійського рису до США. *Традиційні знання* (ТЗ), за визначенням ВОІВ, є результатами інтелектуальної діяльності в традиційному контексті (ноу-хау, навички, практика), втілюють традиційний лад корінних і місцевих громад або містяться в кодифікованих, усних чи інших формах знань, що передаються з покоління в покоління [11, с.122]. Дохід, отриманий від реалізації таких прав, спрямовується на фінансування соціальних, культурних програм в інтересах певної громади. Незаконна комерціалізація третіми особами ОІВ, створених на основі ТЗ, порушує права корінних народів і громад, може спричинити дискредитацію через неправомірне застосування [11, с. 21]. Актуальною є розробка механізмів, що убезпечили б інтереси корінних народів і водночас уможливили доступ до ТЗ для продовження досліджень. Одним із таких механізмів є розробка реєстрів. Прикладом є створена урядом Індії Цифрова бібліотека ТЗ, що документує ТЗ, які належать до *суспільного надбання*, у цифровому форматі 5-ма міжнародними мовами для запобігання видачі патентними відомствами інших країн «піратських патентів», а також для уможливлення і стимулювання досліджень на основі ТЗ. Способом розв'язання конфлікту між приватними і суспільними інтересами може стати наділення сільгоспвиробників широкими правами на здійснення традиційної для них діяльності, що слугуватиме інструментом обмеження монополії у сільському господарстві. На думку автора [7, с. 241], угода ТРІПС має передбачити право кожної країни ухвалювати закони, що забезпечують охорону ТЗ місцевих фермерських громад, продовження традиційної для них селекційної діяльності (права зберігати, використовувати, сіяти, передавати чи продавати насіння розроблених ними сортів).

2. Авторські і суміжні права. Суперечність із правами людини найбільш помітна за такими напрямками [1; 2; 3; 10].

2.1. *Право на отримання, поширення інформації.* Бернська Конвенція закріплює за автором «виключне право дозволяти чи забороняти поширення твору третім особам»: щодо твору, чий термін захисту не минув, потрібен дозвіл правоволодільця [2]. За умов стрімкого розвитку інформаційних технологій доступ до інформації ускладнюється, зростає вартість кожного наступного твору, обмежуються свобода творчості, трансляція інформації, навіть якщо вигода правоволодільця є мізерною чи взагалі відсутня. У джерелі [12] наводиться приклад ситуації, коли учений не зміг розмістити на сайті зображення мозку, оскільки не знайшов усіх правоволодільців. За висновками Л. Лессіга, чимало творів законотворчих громадян так і не з'являються з причин виключної складності та дороговизни «врегулювання» питань з копірайтом — тож, замість стимулювання творчості відбувається протилежне [1]. Коли на YouTube з'явилися відео падіння челябінського метеориту, зняте автореєстраторами очевидців, чимало роликів було заблоковано, оскільки музика, що звучала під час зйомки з радіоприймачів авто, порушувала права її власників. Ще у 2012 р. голова Європейської комісії Ж. М. Баррозу визнавав необхідність перегляду відповідного законодавства як такого, що надмірно обмежує права громадян на доступ до інформації і перешкоджає розвитку нових бізнес-моделей.

2.2. *На недоторканість особистого життя, таємницю кореспонденції.* Для захисту авторських прав необхідний механізм фіксації фактів незаконного використання твору. Це спричинило появу законодавчо закріплених механізмів здійснення технічного контролю за незаконним поширенням у мережі, наслідком чого є ризики розголошення персональної інформації. У 2011 р. Європейський суд постановив, що постачальників послуг доступу в Інтернет не можна примусити встановити систему моніторингу електронних комунікацій для захисту прав ІВ [2, с. 9], утім у деяких країнах право вимагати блокування сайтів, що порушують авторські права, за урядом країни закріплено. За даними Google (дослідження Університету Північної Каліфорнії і Університету Берклі), 57 % вимог про блокування застосовуються лише як інструмент конкурентної боротьби, у 37 % випадків вимоги виявляються безпідставними [13]. Зареєстрований у КМУ законопроект, що посилює відповідальність власників сайтів або постачальників послуг хостингу за невиконання вимог про вилучення, запобігання доступу до інформації, що порушує права ІВ, ненадання інформації про порушника, вже викликав негативну оцінку Інтернет-асоціації України [14]. Серед претензій:

заявник блокування чи видалення контенту не зобов'язаний надавати докази; якщо він програє суд, збитки провайдеру не відшкодовуються; уможливується блокування будь-якого контенту, що є ґрунтом для зловживань.

2.3. *На доступ до культурної спадщини (культурних цінностей)*. За висновками Л. Лессіґа, розширення авторських прав робить *доступ до культури привілеєм заможних*, творити дозволяється лише тим, хто може заплатити [1]. Цифрові технології здатні спричинити сплеск творчості, але система ОЗПВ її обмежує. Наприкінці ХХ ст. виявилось, що вступ країн до СОТ і приєднання до Угоди ТРІПС може призвести до *вилучення із суспільного надбання* значної кількості іноземних творів, що тривалий час вільно використовувались громадянами. Так, згідно із рішенням Конгресу США (1994), прийнятого у зв'язку зі вступом США до СОТ (на виконання вимог ТРІПС), копірайт поширився на музику Стравінського, симфонії Шостаковича, Прокоф'єва та ін. Подібне рішення щодо іноземних творів, які раніше знаходились у суспільному надбанні (і термін охорони прав на які не сплив), і з тієї ж самої причини було прийнято у РФ у 2012 р. [10]. Тривалий судовий процес у США (позов подали ті, хто використовував ці твори із суспільного надбання у власній діяльності; серед аргументів: надмірна дороговизна, приміром, «оренди» симфонії, унеможливує доступ до її «живого» виконання для людей із невеличких містечок [10]) завершився у 2012 р. роз'ясненням Верховного суду США щодо правомірності такого вилучення. Поряд із цим у 1998 р. у США ще й було продовжено на 20 років термін охорони прав усіх авторів на усі твори. Отже, шанси твору, опублікованого після 1923 р., бути виданим, виявились вкрай малими. Свого часу, приміром, Уолт Дісней мав можливість вільно використовувати казки ХІХ ст., сьогодні ж через постійне збільшення термінів копірайту компанія фактично отримує монополію на частину культурної спадщини суспільства. Твори Стругацьких, що при житті авторів були у вільному доступі, але після їх смерті вилучаються за вимогою спадкоємців — ще один приклад спірності питання щодо того, що саме стимулює діюча система авторських прав [15]. За джерелом [6], кілька років тому проект Google Books, в основі якого була ідея оцифрувати й уможливити повнотекстовий пошук усіх книг у великих світових бібліотеках, зробивши послугу безкоштовною і доступною для всіх, пропрацював кілька місяців і був закритий за рішенням суду через претензії видавців (трансформувався у Google Book Search). У попередніх публікаціях ми звертали увагу на проблему вилучення прибутків завдяки системі авторського права передусім компаніями-посередниками (збір з виробників/продавців звукозаписуючого, копіювального обладнання, роялті, що до авторів можуть і не потрапити), аніж авторами-творцями.

Статистика по Україні це також підтверджує: протягом 2013 р. 15-ма організаціями з колективного управління було зібрано понад 63 млн грн винагороди (роялті), сума ж виплаченої суб'єктам авторського і суміжних прав — близько 35 млн, за перше півріччя 2014 р. відповідні цифри становили 16 і 8 млн грн [13]. У джерелі [13] визнається відсутність прозорості діяльності таких посередників, неможливість проконтролювати отримання і розподіл ними коштів.

2.4. *На свободу слова і самовираження.* Контроль за владою, стимулювання активного соціального життя, вираження різних ідей і думок для розвитку суспільства з використанням потенціалу сучасних засобів комунікації активно пропагуються демократичними країнами. Водночас можуть бути реалізовані лише за умов доступу до інформації, що обмежується її комерціалізацією. Апелювання до захисту прав ІВ може застосовуватись для приховування від суспільства важливої інформації.

Показовим, на наш погляд, є зміщення в останніх дослідженнях акцентів з вирахування втрат правоволодільців на оцінку більш широких соціально-економічних наслідків піратства. У джерелі [16, с. 46] визнається: надлишок для споживача внаслідок піратства для певної країни (гроші, зекономлені на ПЗ, дисках і т. п., можуть витратитися на їжу, речі та ін., генеруючи податкові надходження, робочі місця, інфраструктурні інвестиції) може бути більш продуктивним, соціально цінним, аніж додаткові інвестиції до секторів медіа та програмного забезпечення (адже, наприклад, товари для розваг мало додають до продуктивності). ТНК витрачають значні ресурси для реалізації примусу до виконання прав ІВ, але це не сприяє формуванню у суспільній свідомості більш поважного ставлення до таких прав. У 2008–2009 рр. у США двом особам було пред'явлено позови з боку RIAA за тривіально незначні акти спільного використання файлів (одному — у скачуванні 24 пісень, іншому — 30), і призначено штрафи у 675 тис. дол. та 1,92 млн дол. відповідно (покарання поки не застосовано). Зазначимо, що за результатами дослідження громадської думки щодо Інтернет-піратства в Україні (2012), виявилось: 61 % українців абсолютно не готові купувати ліцензійний контент, готові купувати виключно ліцензійний — 9 %; 41 % погоджуються, що боротьба з піратством — це лобювання інтересів великих компаній, лише 8 % — не погоджуються; і більшість вважають, що *надто високі ціни* на легальний контент є *перешкодою для доступу до знань* [17, с.71]. Результати дослідження «Copyright & Creation» Лондонської школи економіки та політичних наук не підтвердили, що творчі індустрії страждають від зниження доходів унаслідок порушення авторських прав [2, с.11], навіть навпаки — після закриття файлообмінника Megaupload,

яким користувались понад 50 млн осіб, прибутки медіаіндустрії знизились унаслідок зменшення популяризації продуктів. Вищевикладене зумовлює необхідність перегляду регулятивних механізмів авторського права для збереження його концептуальних основ (стимулювання творчої активності, розвитку суспільства). Автори [6] взагалі вважають достатнім для стимулювання творчої активності закріплення за творцем права першого видання. За джерелом [6, с. 28], навряд чи кілька млн дол., які Дж. Роулінг отримала б за перший продаж 10,8 млн копій Гаррі Поттера, якби не було авторських прав, виявилися б недостатнім мотивом. Дієвим способом узгодження інтересів і прав усіх учасників відповідних відносин, на наш погляд, є партнерство медіа та посередників. Так, 4 найбільші медіакомпанії України запропонували сайтам дозвіл на легальне демонстрування контенту на плеєрі телеканалу, який супроводжує показ своєю рекламою. Станом на 2014 р. до проекту приєдналися більше 50 інтернет-ресурсів [2, с.11]. Дедалі більшого поширення набуває забезпечення медіа вільного доступу користувачів до архівних матеріалів, у той час як доступ до новітніх є платним.

Висновки. Реалізація економічних, культурних, соціальних прав людини за умов глобалізації дедалі частіше вступає у конфлікт із системою прав ІВ. Глобальна система ОЗПВ стримує поширення культурної та наукової інформації, технологій, подекуди унеможливорює застосування традиційних знань, забезпечуючи комерціалізацію в інтересах ТНК і численних посередників. Виявляється дисонанс прав ІВ з правами людини на життя, здоров'я, доступ до продуктів харчування, до інформації, до культурної спадщини та ін. Система базових прав людини має бути узгоджена із системою прав ІВ через встановлення меж здійснення останніх. Регулювання відносин у сфері ІВ не має бути сегментарним, що постійно розширює права одних учасників і обмежує інших. Застосування країнами-лідерами потенціалу санкцій, вимог посилення ОЗПВ як попередньої умови інвестування, торгівлі для примусу менш розвинених держав до дій, що відповідають інтересам лідерів, містить ризики обмеження суверенітету країн — права на визначення структури економіки, напрямів розвитку, доступу до технологій. Розвитку інноваційної діяльності сприяє не високий, а оптимальний рівень ОЗПВ, пошук якого має тривати в напрямі гармонізації прав ІВ з правами людини з позицій пріоритету других.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лессиг Л. Свободная культура [Електронний ресурс] : пер. с англ. – М. : Прагматика Культуры, 2007. – 706 с. – Режим доступу: <http://artpragmatika.ru/Lessig>.

2. Афанасьєва (Горська) К. Зміни концептуальних засад авторсько-правового регулювання в умовах глобалізації інформаційного простору / К. Афанасьєва (Горська) // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2014. – № 5. – С. 5–13.
3. Ворожевич А. С. Исключительное право и фундаментальные права человека: возможно ли избежать конфликта? [Електронний ресурс] / А. С. Ворожевич // Журнал Суда по интеллектуальным правам. – Режим доступу: www.ipcmagazine.ru.
4. Кашинцева О. Національна патентна реформа у сфері охорони здоров'я на засадах верховенства прав людини / О. Кашинцева // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2015. – № 3. – С. 6–11.
5. Андросчук Г. Громадське здоров'я, лікарські засоби й інтелектуальна власність: стан і проблеми / Г. Андросчук // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2014. – № 1. – С. 73–84.
6. Boldrin Michele. Against Intellectual Monopoly [Електронний ресурс] / Michele Boldrin, David K. Levine. – Режим доступу: <http://www.micheleboldrin.com/research/aim.html>.
7. Валле Віра. Парадокси права інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / Віра Валле. – К. : Освіта України, 2010. – 448 с. – Режим доступу: <http://www.academia.edu>.
8. Всеобщая декларация прав человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon0.rada.gov.ua.
9. Офіційний сайт НДІ ІВ НАПрНУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ndiiv.org.ua/ua/kontseptsija.html.
10. Будьлин С. Винни-Пух вступает в ВТО. Проблема авторских прав на «старые» иностранные произведения [Електронний ресурс] / С. Будьлин // Журнал Суда по интеллектуальным правам. – Режим доступу: www.ipcmagazine.ru.
11. Воронцова К. Права суб'єктів інтелектуальної власності на традиційні знання у сфері охорони здоров'я / К. Воронцова // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2014. – № 6. – С. 21–28.
12. Алексеева Д. А. Интеллектуальная собственность и общественное развитие: проблемы эффективности и справедливости [Електронний ресурс] / Д. А. Алексеева // Вопросы философии. – 2015. – № 3. – С. 63–72. – Режим доступу: <http://www.vphil.ru>.
13. Інформаційно-аналітична довідка до слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kho.rada.gov.ua.
14. Сенчихин В. Провайдерам не поздоровится / В. Сенчихин // Еженедельник «2000». – 2015. – № 37–38. – С. В, В5.
15. Наследники Стругацких выступают против свободного доступа к книгам фантастов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pro-books.ru/news/3/14887.
16. Медиа-пиратство в развивающихся экономиках ; под ред. Джо Карнагеса. Научный отчет // Интеллектуальна власність. – 2014. – № 10, ч. 2. – С. 41–48.
17. Харченко В. Протидія інтелектуальному піратству в Україні: забезпечення охорони прав інтелектуальної власності чи спосіб впливу на державну політику та механізм недобросовісної конкуренції? / В. Харченко // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2015. – № 3. – С. 66–74.

REFERENCES

1. Lessyh L. (2007) Svobodnaya kul'tura: per. s anhl. Retrieved from: <http://artpragmatika.ru/Lessig>.
2. Afanas'yeva (Hors'ka) K. (2014). Zminy kontseptual'nykh zasad avtors'ko-pravovoho rehulyuvannya v umovakh hlobalizatsiyi informatsiynoho prostoru. Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti, 5. 5-13.
3. Vorozhevych A.S. Isklyuchitel'noe pravo i fundamental'nyie prava cheloveka: vozmozhno li izbezhat' konflikta? Zhurnal Suda po intelektual'nym pravam. Retrieved from: www.ipcmagazine.ru.
4. O. Kashyntseva. (2015). Natsional'na patentna reforma u sferi okhorony zdorov'ya na zasadakh verkhovenstva prav lyudyny. Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti, 3. 6 -11.
5. Androshchuk H. (2014). Hromads'ke zdorov'ya, likars'ki zasoby y intelektual'na vlasnist': stan i problemy. Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti, 1. 73-84.
6. Boldrin Michele, David K. Levine. Against Intellectual Monopoly. Retrieved from: <http://www.micheleboldrin.com/research/aim.html>.
7. Vallye Vira. (2010). Paradoksy prava intelektual'noyi vlasnosti. Retrieved from: <http://www.academia.edu>.
8. Vseobshchaya deklaratsyya prav cheloveka. Retrieved from: www.zakon0.rada.gov.ua
9. Ofitsiyyny sayt NDI IV NAPrNU. Retrieved from: www.ndiiv.org.ua/ua/kontseptsija.html.
10. Budyilyn S. Vinni-Pukh vstupayet v VTO. Problema avtorskikh prav na «staryie» inostrannyye proizvedeniya/ Zhurnal Suda po intelektual'nym pravam. Retrieved from: www.ipcmagazine.ru.
11. Vorontsova K. (2014). Prava sub'yektiv intelektual'noyi vlasnosti na tradytsiyni znannya u sferi okhorony zdorov'ya. Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti, 6. 21–28.
12. Alekseeva D. A. (2015). Intellektual'naya sobstvennost' i obshchestvennoe razvitie: problemy effektivnosti i spravedlyvosti. Voprosy filosofij, 3. 63-72. Retrieved from: <http://www.vphil.ru>.
13. Informatsiyno-analitychna dovidka do slukhan' u Komiteti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z pytan' nauky i osvity «Intellektual'na vlasnist' v Ukrayini. Stan ta kontseptual'ni zasady rozvytku». Retrieved from: www.kho.rada.gov.ua.
14. Senchykhyn V. (2015). Provayderam ne pozdorovytsya. Ezhenedel'nyk «2000», 37–38.
15. Nasledniki Struhatskikh vyistupayut protiv svobodnoho dostupa k kniham fantastov. Retrieved from: www.pro-books.ru/news/3/14887.
16. Medya-pyratstvo v razvyvayushchikhsya ekonomikakh. (2014). Pod redaktsiey Dzhо Karnahesa. Nauchnyy otchet. Intellektual'na vlasnist', 10. Chastyna 2. 41-48
17. Kharchenko V. (2015). Protydiya intelektual'nomu piratstvu v Ukrayini: zabezpechennya okhorony prav intelektual'noyi vlasnosti chy sposib vplyvu na derzhavnu polityku ta mekhanizm nedobrosovisnoyi konkurentsyyi? Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti, 3. 66 -74.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2015

Е. Н. ЛЕВКОВЕЦ

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА:
ПРОЯВЛЕНИЯ ДИССОНАНСА**

Сформулирована проблема нарушения в условиях глобализации принципа соблюдения основных прав человека как базисного в формировании системы охраны и защиты прав интеллектуальной собственности (ОЗПИС). Исследованы проявления диссонанса прав интеллектуальной собственности с правами человека (на жизнь, здоровье, доступ до информации, к культурному наследию, на свободу слова и др.). Обоснован вывод об актуальности реформирования современной системы ОЗПИС с позиций приоритета прав человека. Очерчены направления разрешения конфликтных ситуаций.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, права человека, транснациональные корпорации, принудительное лицензирование.

O. M. LEVKOVETS

Ph.D., associate professor, associate professor of the Economic Theory Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

**INTELLECTUAL PROPERTY AND HUMAN RIGHTS:
EVIDENCES OF DISSONANCE**

Problem setting. Nowadays, the research concerned with directions of reformation of a system for reservation and protection of intellectual property rights (RPIPR) in the context of its harmonization with human rights are of considerable importance.

Recent research and publications analysis. Issues of reconsideration of intellectual property rights from the standpoint of providing human rights were researched in scientific papers of L. Lessig, A. Vorozhevych, K. Afanasieva, O. Kashyntseva, M. Boldrin, K. Lewin, V. Valle, who comprehensively considered disadvantages of a current system for SPIPR.

Paper objective. The paper objectives are the following: indication and systematization of evidences of dissonance related to intellectual property rights and human rights; substantiation of topicality and expediency of the reformation of the SPIPR system from the standpoint of priority of a principle of adherence to human rights.

Paper main body. Globalization and its constituent processes have caused contradictions between human rights and intellectual property rights. Natural human rights have appeared to be secondary with respect to intellectual property rights. The evidences of dissonance of intellectual property rights and human rights within a patent system emerge

in fields of health protection (pharmacy) and food production (agriculture). A patent for medicine enables an owner to prohibit import and production of medicines, which use an invention protected by the patent. Unification of minimal standards of RPIPR within the WTO (the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) negatively influences accessibility of medicines in less developed countries. In a case of application of mechanisms of obligatory licensing or parallel import by developing countries, developed countries can provide sanctions. Intellectual property rights for plant kinds restrict opportunities of performing the agriculture activity. Consequences of such restrictions are violation of rights to access to food goods and plant kinds, transferring technologies, and denying local communities the opportunity to control traditional knowledge and cultural values. Contradictions with human rights in the process of functioning of systems of copyright and related rights are the most noticeable in the following areas: a right to receiving and dissemination of information; a right to privacy of correspondence; a right to access to cultural heritage; a right to freedom of speech.

Conclusions of the research. Realization of economic, cultural, and social human rights under conditions of globalization more usually comes into conflict with the system of intellectual property rights. The reformation of the RPIPR system should be carried out in the direction of harmonization of intellectual property rights with human rights from the standpoint of the latter.

Short Abstract for an article

Abstract. The author has formulated an issue of violation of a principle of adherence to the basic human rights as a primary principle in the process of building a system for reservation and protection of intellectual property rights (RPIPR) under conditions of globalization. The article researches the evidences of dissonance between intellectual property rights and human rights (rights to life, health, access to information, cultural heritage, and freedom of speech, etc.). The author has substantiated a conclusion on topicality of the reformation of the current RPIPR system from the standpoint of priority of human rights. Directions of solution of conflict situations are proposed.

Key words: intellectual property, human rights, transnational corporations, obligatory licensing.